

S Z E M L E

VERES PÉTER: SZAMADAS (Révai, Budapest, 1937)

Ritkán írok könyvekről. Még ritkábban fogok elolvasásához azzal a szándékkal, hogy majd írok róla. Szeretem a könyveket passzív magatartással olvasni, inkább átengedem magam, semmint bírálom. Nem program ez, hanem nyilván mélyebben gyökerező lelki-szellemi magatartás. Talán így meghittebben éljük át a könyvek tartalmát, lehet, hogy a kritikai állásfoglalás rovására. Így olvastam végig Veres Péter könyvét is, megállás, bírálás, boncolgatás nélkül, s hogy végeztem vele, kezdett mozgolódni, gomolyogni az elmélkedő tudat bennem. Nem tudnék a könyvről szigorú, konvencionális bírálatot írni, nem is ezzel a beállítottsággal olvastam, s csak elolvasása után jelentkezett bennem a kifejezés-szüksége.

A könyv mélyen megfogott. Pedig az utolsó idők felfokozták és el-kényeztették igényeinket. Egymásután jelentek meg Illyés, Remenyik s most Veres Péter könyvei, amelyek lényegük mélyén önmegmutató val-lomások. Az Illyés könyve talán a legszintetikusabb. Hatalmas társadal-mi rajz, amelynek háttérében ugyanakkor elragadó erővel és közvetlen-séggel bontakozik ki egy gyermekség képe. Társadalmi korrajz s egyben önéletrajz, ha vázlatos is. Mindenesetre érezhető egy gyermeki sors szerves összeszövődöttsége az osztály társadalmi sorsával, amelyből az író ki-nőtt. Remenyik könyve a *Büntudat*, egészen sajátos. Önéletrajznak — szigorú értelemben — még kevésbé az, mint az Illyésé, de egy osztály társadalmi léte, szellemi és lelki vetületeinek rajzában, elmerülésében s elmélyedésében talán túlhaladja azt. Tul a tárgyi tartalmán, nézőpontjai-ban és meglátásában, nemkevesé, kifejezésében kivételesen tiszta, fel-tárt, lélektani és emberi munka. Illyés és Remenyik könyvei után jött a Veres Péter könyve, a *Szamadás*. Ez a mű bevallottan, tervszerűen ön-életrajz. Miként Illyés és Remenyik könyveivel is, igazolja tételünket, (Ön-életrajzok. Korunk 1937. 1.) hogy az nem egy élet sommázása, hanem szinte törvényszerűen az élet derekán jelentkező szükségérzet az öntisz-tázódásra és önmegmutatkozásra, hogy a lelki tehermentesítés műveletén keresztül akadálytalanabb alkotásra tegye képessé az író. Hogy pl. Zsolt Béla Villámcsapás c. önéletrajza s Remenyik *Büntudat*-a ilyen föld-alatti lélekerekből buggyant fel, az iránt nincs kétségem. Ugyanazt nem állíthatnám Veres Péter könyvéről, noha valamennyi említett könyv kö-zött a legszemélyesebb, a leginkább önmegmutatkozó. Ki is mondja, hogy mit akar: „lássátok, ez vagyok, ezt és így akarom“. Es vallja, hogy „az önéletrajz úgy lehet igazán objektív, ha legigazabban szubjektív, vagyis ha őszinte“. Emberileg és iróilag egyaránt nagy és rokonszenves értéke a könyvnek: őszintesége. Irigylésreméltó helyenként az a feszte-len felszabadultság, ahogy a szerző önmagáról s vonatkozásairól beszél; s itt *Kassák* életrajzi vallomásának (*Egy ember élete*) legjobb lapjaira emlékeztet. Az önéletrajzi író környékezi a veszély, hogy az exhibicioniz-mus szertelenségébe fajul, s a lelki fejlődés portréja helyett, a pszicho-patológia, az önfitogtatás és önkelletés tereire téved. Sehol ezt a kínos, szélsőséges megmutatkozási vágy-elfajulást nem észleltük a szerzőnél. Legszubjektivebb mondataiban is pontosan érezhető az objektivitásra való törekvés eltökélt tudata, az eszmélés, hogy minden szubjektivitás a tárgyi valóság megjelenítését szolgálja, s annak csupán eszköze. Ezért tartjuk kiváló értékűnek Veres Péter könyvét, mert önéletrajzán keresz-tül, pontos élethűséggel követhettük egy ember felfejlődését s ugyanak-

kor átéltük az osztály, amelynek tagja, s még átfogóbban a korhelyzet. jelentését, amelyben él és működik. A szerző maga mondja könyve utószavának tekinthető írásában, (Számadásom mérlege. Korunk jul.-aug.-i szám) hogy ez utóbbi szempontból hiányos könyve, de külső okokból nem lehetett teljesebb. Hatását a könyv ennek ellenére sem téveszti el. Nemcsak egyéni, legszemélyesebb dokumentáció, hanem egyben társadalmi dokumentáció is, mert az író egyéni élete, tul az egyéni árnyalatokon egyben az osztálysors változatait példázza. A könyvnek kettős, tudatosan megélt célja van: egyéni megmutatkozás, s azon keresztül társadalmi tudatformálás. Az írás, mondja a szerző, menekvés a tett elől, s ezt első-sorban önmagára vonatkoztatja. De mégis tett — s ez nem olcsó önvigasz, amennyiben mások tudatát formálja s tettere ösztönöz. Egészséges önismeretre vall, ha ezt az író felismeri s nyíltan kimondja. Igaz, az írás, maga az írói tudatalakítás, éppenséggel nem zárja ki a közvetlen tettet, az elsődleges cselekvést, amire történelmi érvényű példa Uljanov élete.

De ha az író véglegesen felismerte egyéniségének „titkát“ és határait s alkalmazkodik hozzá, legalább önmagával nem kerül ellentmondásba. Hogy „majdnem bölcs“-e, ahogy Veres Péterre a bírálat felsőbb-ségesen ráfricskázta, azt nem tudom eldönteni. Mindenesetre a bölcsességnek egyik előfeltételét megvalósította, amidőn az önmegismerés valóságát egyéni életében keresztülvítte. Mert, aki egyénisége hajlamainak megfelelően él, az valahogy bölcsen él, ha ezalatt a lelki-szellemi egészség, kiegyensúlyozottság primitív, de döntően fontos előfeltételeit értjük.

Ami a könyvből megvesztegetően és bátorítóan felénk szól: az éppen az író emberi én-jének harmónikus fejlődési vonala. Bármennyire is kanyarosnak, helyenként megtorpanónak, megtöröttnek látszik is ez a vonal, valójában tényleg csak *látszatra* az, mert elhajlásai és kanyarjai mögött, melyek a társadalmi formáló erők visszahatásai, érezhetően hat az egyéniség benne rejlő, kiteljesedésre törő, szinte élettani meghatározottságu készsége: megtalálni, kiteljesíteni, kifejezni önönmagát. Szerintem e legnagyobb emberi mű — önmagunkon — sikerült Veres Péternek. Ezért hat könyve jótékonyan, meggyőzően, bátorítóan. Mert egyéni változataiban is *egyéni* érvényűséggel dokumentálja a belső fejlődés készségeinek egyenértékű, megfelelő megvalósulását. A gyermekember, aki írni-olvasni alig tudott, s akit nyomoruságos, társadalmi léte reménytelenségre ítélt, ime beteljesítette minden gát és korlát ellenére gyermekéi ősi vágyát, hogy író lehessen, hogy másokat tanítson és neveljen. Nagy belső munka s ugyanakkor kemény küzdelem a külső életfeltételekkel; ez a kettős harc formálta ki emberünket. Ebben a kettős munkában érlelődött meg a gyümölcs, mintázódott ki az egyén külső-belső arca, amely oly biztató erővel szól a könyv lapjairól, felénk. A Veres Péter útja nem mindenki útja, kemény, rögzös, verekedő ut: de termékeny és utmutató mások számára is, nemcsak azért, mert értéket termel, hanem mert létével, már csupasz adottságával, mint jelkép is nevelően hat.

Veres Péter idézett írásában (Számadásom mérlege) helyes meglátással állítja, hogy a történelmi cselekvők, a vezetők megismerése, vagyis az emberismeret, mennyire fontos ugy a tömegek, mint a vezetők önön-szempontjából. „Az eddigi naplók, önéletrajzok elirodalmosították ezt a dolgot, művészetet csináltak abból, amiben éppen csak az lehet a művészet, hogy az igazat, az érzékelhető és ellenőrizhető igazat írjuk“: „Ez és ez vagyok és ez és ez történt velem, így és így jutottam ideig“. Veres Péter ezt a legmagasabb fokú igényt meg is valósította önéletrajzában. Azt mondja, hogy alkothatott volna monumentálisabbat, irodalmilag jelentékenyebbet, de akkor ő maga elveszett volna a „könyv“, az „iroda-

lom" részleteiben. Nem kell őt megnyugtattunk, hogy művével többet adott, mint szokványos irodalmat. A mű monumentális, mert azzá teszi írója magatartása, jelképpé felmagaslott élete. Mi is szeretjük és dődelgetjük a könyvet, azon nőttünk fel, de van még valami, amit annak fölébe helyezünk. Minden könyvnél, a legnagyobbnál is, van valami magasabbrendűbb, példázóbb, egyetlenebb: az *ember megélt élete*. És a Veres Péter élete a maga egyértelmű jelentésében, példaadásában és végleges értelmében minden könyvnél elevenebb erejű, szuggesztivebb, ellenállhatatlanabb *embermagatartás*. Hogy ez az ember a kenyér és betű robotos harcában végül felülmaradt, hogy külső gátlások és belső kétségek fölébe kerekedve élete archimedesi tengelyét lefektette: ez a magatartás történelmi jelentésűvé kristályosodik. S hogy az ilyen ember megmarad a rögnél, paraszti osztálya ölén, s annak robotját, harcát, sorsát vállalja; — külső és belső kísértések ellenére, amelyek éppen a rendkívüli emberpéldányt környékezik meg — ez a magatartás több, mint hősi gesztus, ez már *történelemcsinálás*.

El kell olvasni és újra kell olvasni, hogy elteljünk őszintesége és valósága varázsával, hogy gazdagodjunk azzal az erkölcsi értékkel, amit az élet minden önmegvalósulásra törekvő egyén számára jelent. Ezért ne is bolygassuk hát a részleteket, amelyek mögött az ember oszthatatlan tudati és lelki egysége áll...

Nekem egyénileg a könyv ama néhány lapja marad legemlékezetesebb és legbátorítóbb, ahol Veres Péter munkáscsoportjuk kollektív életét írja le. Amit elértünk, írja, a „törvénynélküli testvériség állapota”. „Ezek az élményeim és tapasztalataim százszorta fontosabbak voltak nekem, mint bármi más tudományos megállapítás. Meggyőződtem nemcsak arról, hogy az ember alapjában jó is, rossz is a körülmények szerint, tehát a körülmények a fontosak, de arról a régi hitem komolyságáról is, hogy ahhoz, hogy az emberi társadalmat átalakítsuk, elsősorban magunknak, az élen levő tudatos kollektivistáknak kell átalakulnunk, mert egy mozdulatnyi tett többet ér, mint bármennyi beszéd és papír.” (370. o.) Ahogy ez az együttműködő embercsoport — nem is öntudatos szocialisták még — négy éven keresztül hiánytalanul megvalósította a kölcsönös segítség és összeműködés, a törvénynélküli testvériség állapotát, ez az epizód a legbátorítóbb ígéret — a jövőre.

Ahogy a könyvét elolvastam, azt mondtam magamban: az *éhség könyve*. Magamfajtájuaknak, kik ezt az állapotot csak a fiziológia elméleteiből ismerjük, egészen különös élményt jelentett az éhségnek ez a szinte krónikus állapota. Az éhségmotivum végig vonul a könyvön. Gyermekkor, serdülő évek, villágháború, forradalom és ellenforradalom: a lélek legnagyobb megrázkódtatásaiban, a tudat legmélyebb megrendüléseiben is ott villózik az éhség lidérce, a gond, a hajsza a betevő falatért. Az éhség, a legborzasztóbb szenvedés számomra, ahogy a szerző írja. *Hamsun* regénye, az *Éhség*, már csak fakó töredékekben él bennem, Flaubert *Salambo*-ja még ma is élesen, ahol az ostromlottak válogatás nélkül fogyasztanak el bárminő állathúst; de közvetlen, érzékelhető, személyes közelségben most éltem át, s most is máson keresztül, az éhség démoni szenzációját. Micsoda infernális, könyörtelen hatalom, s ha jól emlékszem, az író egy alkalommal életét is kockáztatja a háboruban, hogy élelemre szert tegyen. Az éhség könyve, duplán az, mert a kenyér és betű utáni éhség fűti át.

Veres Péter igaz és jótékony igazolása annak, hogy a kenyér és betű gondján hogyan győzedelmeskedhetik a küzdő, eszmélő ember.

(Neufeld Béla)